

I

Op een late zomermorgen hoor ik op de radio een pianostuk dat geschreven is door een componist van Poolse origine en de titel 'De tuinen van Buitenzorg' draagt. Een wonderbaarlijk mooi stuk van een minuut of vijf dat ik onmiddellijk associeer met het ruisen van palmen, een specifiek geluid dat, schreef mijn moeder ooit in een brief, aan harken doet denken, aan geduldig bladeren harken. Ik zet de radio harder en ben in één keer terug in de Kebun Raya Bogor, de majestueuze hortus botanicus van Bogor.

Tot 1949, het jaar van de Indonesische onafhankelijkheid, heette het 's Lands Plantentuin te Buitenzorg. Ik hoorde mijn ouders er verscheidene malen over praten, ofschoon met grote tussenpozen, om niet toe te geven aan het onmogelijke verlangen naar wat voorbij was. Aan het begin van hun veertienjarig verblijf in Indië brachten ze afwisselend vijf maanden in Batavia en zes weken in Buitenzorg door. Dankzij de ligging op driehonderd meter hoogte was Buitenzorg merkbaar koeler dan Batavia, ook al regende en onweerde het er erg vaak en voelde de lucht klam aan. De natuur was van een overweldigende pracht.

Terwijl mijn vader ‘nastudeerde’ aan de Hogere Theologische School in Buitenzorg, wandelde mijn moeder – nu ja, de jonge vrouw die mijn moeder zou worden – alle dagen in de tuinen. Of speelde dicht bij ’s Lands Plantentuin haar eerste potjes badminton, een sport die toen net populair aan het worden was in Azië en door zowel vrouwen als mannen werd beoefend, al dan niet in gemengd dubbel, wat huiveringwekkend modern was in die jaren. Badminton wordt meestal binnen gespeeld vanwege de windgevoeligheid van de shuttle, maar in de nabijheid van zoveel palmen en bamboehagen in Buitenzorg deed mijn moeder het buiten.

Olga was in 1935 een vrouw – ik zou bijna schrijven: een meisje – van drieëntwintig voor wie het leven plotseling vaart en diepgang begon te krijgen en voor wie de ene na de andere wereld openging, in een bijna duizelingwekkend tempo. Vierenzeventig jaar later, toen ik op het punt stond naar Indonesië te vertrekken, vertelde ze me dat ze in de tuinen van Buitenzorg op slag verliefd was geraakt op de tropen, niet alleen gevoelsmatig maar ook zintuiglijk, door alle geuren. De omvang van de hortus botanicus was enorm, zevenentachtig hectare, en ’s Lands Plantentuin liep over in de paleistuin van de Gouverneur-Generaal, waardoor het geheel nog veel groter oogde. Wandelend langs vijvers, met waterlelies zo groot en fel van kleur dat ze als vuurwerk uit het water leken te schieten, begon ze iets van de uitzinnigheid van de tropen te begrijpen. Het rood van de bloemen was roder dan bloed.

Van de soorten planten en bomen die ze passeerde, zag ze de meeste voor het eerst. Ik stel me voor dat ze onder een witte parasol liep en een hoed van gaas droeg met brede randen die haar zowel tegen de zon als tegen de muggen be-

schermde – haar huid was witter dan sneeuw en kon bijzonder slecht tegen een overmaat aan uv, iets wat ik van haar heb geërfd. Ze zal zich niettemin vaak voorovergebogen hebben om een naam te lezen en in haar hoofd te prenten. Niemand in de tropen kan louter in de schaduw leven.

Vóór haar vertrek had ze in drie jaar tijd Maleis geleerd. Ze had zich in 1932 met mijn vader verloofd, en op dat moment stond al vast dat hun toekomst in Indië zou liggen. Ook wisten ze al geruime tijd wat hun eerste, voorlopige standplaats zou worden: Makassar, de hoofdstad van Celebes. Na hun verblijf op Java zouden ze er met een mailboot heen varen, een reis van drie dagen en nachten.

Olga had een enorme achterstand aan kennis in te halen. Mijn grootvader was met alleen een zakje aarde en verder met helemaal niets uit Tsarskoje Selo naar Nederland gekomen en had onderdak gevonden bij een schoenmaker in Leiden, die hem het vak had geleerd. In het nabijgelegen Oegstgeest was hij schoenen gaan repareren, in een werkplaats die de gehele benedenverdieping van een woonhuis in beslag nam en die hij aanduidde als ‘mijn atelier’. Kort na zijn huwelijk met een niet onbemiddelde boerendochter uit Noord-Holland was hij een schoenenwinkel begonnen in de voornaamste winkelstraat van het dorp, maar het bestaan bleef een gevecht voor hem en hij vreesde ieder moment weer met lege handen te staan. Over zijn vier dochters had hij een salomonsoordeel geveld: de oudste mocht doorleren voor onderwijzeres, de tweede (mijn moeder) moest het doen met een diploma huishoudschool, maar mocht weer wel haar piano-studie afmaken waaraan ze op achtjarige leeftijd was begonnen, de derde kon naar de kweekschool voor kleuterleidsters

en de vierde ten slotte moest het doen met twee jaar huishoudschool. Opleiding, bewezen ze met zijn vieren, zegt ook niet alles; je kunt nooit voorspellen hoe het in je verdere leven loopt. De jongste zus, mijn tante Galina, die er qua opleiding het poverst van af was gekomen, zou als rijkste sterven, en mijn moeder als meest ontwikkelde.

Naast Maleis leerde Olga Makassaars in woord en geschrift. Het laatste betekende dat ze zich het Brahmischrift moest eigen maken, iets wat haar uiteindelijk vijf jaar zou kosten maar grote voldoening gaf. Mijn vader, de intellectueel, kreeg het niet onder de knie. Brahmi is een *abugida*, een schriftsysteem waarin de belangrijkste tekens de medeklinkers zijn; ook het Arabisch kent dit schrift, dat van rechts naar links wordt geschreven. Vergeleken met het Makassaars vond Olga het Maleis een makkie – dat hanteert het Latijnse schrift. Door het Makassaars werd ze nieuwsgierig naar het Boeginees, dat weer een ander schrift heeft, het Lontara, dat dichterbij het Oud-Javaans en het Soendanees ligt dan bij het Makassaars. Het Boeginees, dat door zo'n anderhalf miljoen mensen in het zuidwesten van Celebes werd gesproken, kon Olga na jaren inspanning verstaan en langzaam spreken. Schrijven kon ze het niet en met lezen bleef ze moeite houden, maar ze kende de taal toch voldoende om in contact te kunnen treden met Boeginezen, een volk van vorsten, vissers, boeren en bovenal van roekeloze varengasten die alle zeeën van Azië bevoeren op driemasters die sinds de 18de eeuw niet noemenswaardig waren veranderd. Ze volgde cursussen Duits en Engels, Indische cultuurgeschiedenis, Aziatische godsdiensten en een cursus EHBO voor de tropen. Ze nam ook nog eens orgelles zodat ze in de kerk van Makassar

het gezang kon begeleiden, want ja, mijn ouders geloofden dat ze een beschavingsmissie hadden te vervullen in een uithoek van de Indische archipel. Ze deden het uit overtuiging; in hun bagage ging een hoop idealisme mee, ofschoon ze zich in Buitenzorg al een tikkeltje ongerust afvroegen hoe het allemaal zou uitpakken.

2

Ik wilde de tuinen van Buitenzorg beslist bezoeken toen ik in 1991 op weg was van Jakarta naar Bandung en Yogyakarta. Ik was aan mijn tweede reis door Indonesië begonnen; tijdens de eerste, in 1979, had ik vier weken op Bali en drie weken op Celebes vertoefd, nu was ik voor lezingen op Java, ‘op dienstreis’ heette dat in de tijd van mijn ouders.

Ik schrijf ‘Celebes’ omdat ik die naam thuis altijd heb gehoord, het moet natuurlijk Sulawesi zijn, zoals het eiland sinds de onafhankelijkheid is gaan heten. Maar sommige namen hebben een oude, vertrouwde klank die ze eigenlijk nooit zouden mogen verliezen, omdat anders iets weggesneden wordt uit je verleden.

Met een minibus was ik in drie uur in Bogor. De overgang was nog veel groter dan in de tijd van mijn ouders: van een aanhoudend verstopt, claxonnerend, schreeuwend, krioelend Jakarta met negen miljoen inwoners die de uitlaatgassen van drie miljoen auto’s in- en uitademden, naar een provinciestad met slechts één miljoen inwoners waarvan de groene long, de hortus, de voorbode was van de uitgestrekte theeplantages ten zuiden van de stad. Ook een drukke stad trou-

wens, met een kwart miljoen brommertjes die allemaal opgevoerd leken, zoals wij op ons zestiende deden door wat gaatjes in de knalpijp te boren. Toen ik de tuin binnenliep duurde het een tijdje voor alle herrie uit mijn oren was verdwenen en plaatsmaakte voor het ritzelende ruisen van de wind in de hoge palmen.

Groen redt iedere stad, het schijnt dat bomen een sterk kalmerend effect op stedelingen hebben en de ergste agressiviteit wegnemen. De Kebun Raya telt veertienduizend tropische planten en bomen, van woudreuzen tot zachte vinnetjespalmen – de naam is zo suggestief dat je de bladeren wilt aanraken. Van de palmenfamilie staan vrijwel alle soorten in de tuin, een kleine vierduizend.

Lange, brede, door kanariebomen omzoomde lanen doorkruisen de hortus. Voor jongeren de ideale plek om te flirten tijdens eindeloze wandelingen onder het groengele bladerdak. Gezinnen picknickten op de gazons, ofschoon dat eigenlijk verboden was. Soms wenkte een man en bood me iets te eten aan; ik wist dan niet hoe ik moest reageren. Ik voelde een schuchterheid die me vreemd was en misschien zelfs een lichte schaamte, waarvoor ik geen steekhoudende verklaring kon bedenken.

Op de achtergrond schemerde steeds de voormalige ambtswoning van de Gouverneur-Generaal. Van het gebouw viel af te lezen wat de in Delft afgestudeerde bouwmeesters voor ogen stond toen ze in de tropen aan de slag gingen: een heldere, ranke architectuur, tot in de details doordacht, niet te overdadig, evenmin te bescheiden, met een voorkeur voor het classicisme.

De ambtswoning hadden de koloniale architecten twee

keer mogen ontwerpen. Buitenzorg was in 1745 gesticht op de hellingen van de uitgedoofde vulkaan Salak, maar het oorspronkelijke buitenverblijf bleek niet bestand tegen de aardbeving van 1834. Het nieuwe paleis kwam in 1856 gereed. Door de zuilengalerij heeft de façade iets van een theater, de muren zijn wit, de daken door de Hollandse pannen rood. Soekarno, de eerste president van Indonesië, had niets tegen dit bolwerk uit de koloniale tijd en bestemde het direct na de soevereiniteitsoverdracht tot presidentieel zomerpaleis, een van de weinige van zijn besluiten die zijn opvolgers niet in twijfel trokken.

De botanische tuin is ouder dan het paleis en werd in 1817 door Caspar Georg Carl Reinwardt gesticht, een Pruis die op veertienjarige leeftijd naar Amsterdam was gekomen om er aan het Athenaeum Illustre chemie en botanie te studeren. De Illustere School was de voorloper van de Universiteit van Amsterdam en genoot een internationale reputatie. In 1815, toen de Fransen vertrokken waren en Den Haag weer ernst begon te maken met het koloniale gewin, werd Reinwardt naar Java gestuurd als directeur landbouw, wetenschap en kunst – dat hoorde in die tijd nog allemaal bij elkaar. Hij richtte de hortus op om een plek te creëren ‘die aan den weetlust voldoening geeft’. Reinwardt wist in korte tijd negenhonderd plantensoorten bijeen te brengen, mede door de expedities die hij vanuit Buitenzorg naar Timor, de Molukken en Celebes ondernam.

Zijn opvolger was opnieuw een Duitser – tot ver in de 19de eeuw bleef Nederland een immigrantenland. Voor een botanicus droeg hij de toepasselijke naam Blume. Hij kwam uit Braunschweig in Nedersaksen en had aan de universiteit van